

הקו המחבר בין בן-גוריון לבן-גביר

רם פרומן

ביום הם החילונים השואלים את עצמם, איך הגי' ענו מדוד בן-גוריון עד איתמר בן-גביר. כלומר, איפה סטתה מדינת ישראל מהדרך הדמוקרטית, החילונית והליברלית שהותוותה לה, לטובת התי' מהיל הלאומני, הדתי והגועני שמייצג בן-גביר. אני סבור, שעצם העמדת השאלה בצורה זו מונעת מאת' נו להבין את מצבנו כראוי ולגבש דרכי פעולה לפי תרון המצב.

הטענה שלי הפוכה: המדינה לא סטתה, אלא הדרך שהתווה בן-גוריון, ובעיקר הסתירה הפ' נימית שפותחה על ידי הציונות החילונית, היא שהביאה אותנו לבן-גביר.

המפלט הקבוע שלי בתקופות הייאוש מהקו' רה סביבי הוא הספר "מדינת היהודים" של הרצל. זה המקום היחיד, שקיים בו חזון ציוני, ליברלי וחילוני כמעט טהור. אצל הרצל הציונות היא פתרון פרגמטי לבעיה קונקרטית של היהודים באירופה של זמנו, ולא תנועה גאולה משיחית להגשמת פנטזיה דתית בת אלפי שנים. ארץ ישראל (אצלו היא נקראת בשם פלשתינה) היא רק אחת האופציות למיקום היישוב היהודי, ולא הארץ הקדושה. והתנ"ך הוא לא קושאן היסטורי ולא מושא פטישיסטי – הוא לא קיים כלל. השי' פה המוצעת היא בלייל שפות אירופיות ולא שפת הקודש, וכדגל יש שבעה כוכבים שמסמלים את שבע שעות העבודה ביום, ולא סמל יהודי עתיק יומין.

אלא שהרצל עצמו נאלץ לשנות קצת כיוון עוד בימי חייו הקצרים; ובכלל, ההיסטוריונים הציונים רואים בו פוליטיקאי פרגמטיסט, ולא אידיאולוג גדול מסוג אלה שהביאו עלינו את החורבן: אחד העם, ברל כצנלסון וחבריהם. אלה האחרונים ורבים אחרים ויתרו על הרעיון לה' קים "ארץ ככל הארצות" כפתרון פרגמטי לבעיה קונקרטית, ובמקום זאת שיקעו אותנו במדינה משיחית, הסוכבת סביב הדת היהודית.

היו סיבות מצוינות לכך שהתנועה הציונית היתה צריכה לשים מאחור את היהדות ולפתח כאן עבריות או ישראליות. היהדות, כדת, סובלת מכמה חוליים ידועים. ראשית, מדובר בדת שפ' תחה כטכניקה גלותית לשמר את היהודים מנות' קים מסביבתם. ההתבדלות וחוסר הרצון להתערב בסובבים הם אולי המאפיין המרכזי שלה. בנוסף, כדי להצדיק את הפער בין "העם הנבחר" לבין הקיום העלוב בגולה היתה הדת היהודית הורתה של תפישת הגוענות היהודית. העובדה שאנחנו הקורבנות הגדולים ביותר של גוענות, אסור לה לטשטש את העובדה, שאנחנו המצאנו רעיונות כמו זה שהפער בין נפש יהודי לנפש של גוי גדול יותר מהפער שבין נפש של גוי לנפש של בהמה.

מה שאולי היה נסלח (לא על ידי) במצב הקיום הגלותי נהפך לבלתי נסבל כשהדת היהודית המתבדלת והגוענית נהפכת לדת המדינה. באותו עניין, אם היה שמץ של אמת היסטורית במיתוס

של כיבוש כנען על ידי יהושע, היינו מעמידים אותו בשורה אחת עם הכיבוש של קורטס את אמריקה הלטינית, כסמל לאכזריות האנושית. אוי לנו, שזה המיתוס המכונן שלנו.

במישור אחר, הדת היהודית לא ידעה אף פעם לשלב באופן מוצלח את הדת עם הנהגת מדינה. בנצרות היתה מראש הפרדה בין הקיסר לאל, בין הממד החילוני לדתי, הפרדה שמשלבת מצוין עם תפישת הלאום המודרנית. ביהדות, לעומת זאת, תמיד היה חוק אלוהי שקדם הייררכית לחוק המדיני, ויהיה זה פולני, מרוקאי, או יש' ראלי. ההתקפה על מערכת המשפט, שכה אהובה על החרד'לים והחרדים, אמנם נובעת בעיקרה מכך שבית המשפט העליון הוא המגן המרכזי של ערכי הליברליות במדינה, אבל אי אפשר שלא לראות בעיונות הזאת קו משיק לתפישה היהודית הקלאסית, ולפיה להלכה יש קדימות על משפט המדינה.

ושבו, במישור אחר, הדת היהודית היא דת קו' לקטיבית, שאינה מאפשרת דת אינדיבידואלית. זה גורם לכך, שכל יהודי דתי מרגיש שהוא אח' ראי גם לחטאי היהודים החילונים. מכאן קצרה הדרך למיסיונריות פנים-יהודית, לכפייה דתית ולהדתה, שאנחנו סובלים מהן היום.

כלומר, היו סיבות טובות מאוד לציונים הראשונים, שרובם המכריע היו חילונים ואף חילונים אידיאולוגיים, לשים בצד את היהדות ולפתח כאן עבריות. היו גם קולות שקראו לכך – מברדיצ'בסקי וברנר ועד רטוש – אם כי לא תמיד הם קראו לכך מהשיקולים הרלוונטיים. מעל כולם מתנוסס גרשום שלום, שבשנת 1926 במכתב ידוע לפרנץ רוזנצווייג הזהיר מפני קלות הדעת שבה התנועה הציונית מנסת לעצמה את הדת היהודית, ובאופן ספציפי את שפת הקודש העברית, בלי מודעות למשמעויות של האימוץ הזה של דת מסוכנת ומשיחית. מי שישלמו את המחיר, טען, יהיו הדורות הבאים. לא מיותר לציין, כי גם שלום עצמו לא תמיד הפנים את הנבואה המצמררת שלו, שהתגשמה במלואה.

מה עשתה הציונות הבן-גוריונית במקום לה' פנים את האזהרות ולתת את הדעת על הסכנות הללו? היא ליבתה את האש ככל יכולתה. רא' שית, היא אימצה את המיתוס היהודי, תוך כדי כך שהיא מלאימה אותו. הכוונה היתה לחלן את המיתוס הדתי באמצעות הפיכתו למיתוס לאומי, אך בכך נפתחה הדלת לקשר, שהיום נראה בלתי ניתן לניתוק, בין הדת ללאום. שנית, לא רק שהיה כאן ניסיון להלאים את המיתוס, אלא הדבר נע' שה בצורה שנתנה דרוור לפן המשיחי והגאולתי, המצוי עמוק בתוך הדת. בן-גוריון וחבריו ראו את עצמם כמשיחים שגאלו את עם ישראל מייסוריו. כחלק מהמשיחיות שאיפיינה אותם הם הפכו את התנ"ך לפטיש הציוני המרכזי, והיו אובססיביים כסגידה לארץ ישראל.

במקביל לתפישת העולם המסוכנת הזאת בן-גוריון גם חטא בכמה החלטות קצרות רואי,

שנבעו משיקולים פוליטיים, ובראשן ההסכמה לאפשר חינוך דתי נפרד. לרשימה זו אפשר לה' כניס גם את יתר סעיפי מכתב הסטטוס-קוו ביחס לשבת, הכשרות ודיני הנישואים, ואת ההחלטה לפטור משירות צבאי את כחורי הישיבות. וכדי להוסיף חטא על פשע, בעודו מאפשר חינוך דתי נפרד, לא חשב בן-גוריון לחוקק חוקים שיגנו על החילונים במדינה מפני המיסיונריות הפנים דתית שמאפיינת את הדת היהודית.

הרב צבי יהודה קוק נחשב לאבי הלאומנות הדתית היהודית העכשווית, אבל הוא רק זה שה' בין בזמן הנכון את היתרונות שהדת יכולה לה' פיק מהמהלך הציוני, והעניק למהלך לבוש דתי משיחי. את יתר העבודה עשו בשבילו הציונים החילונים, ובראשם בן-גוריון. התוצר שלהם היה כה רעוע, עד שלא היה לו סיכוי להחזיק מעמד זמן רב. תנועה ליברלית חילונית, הנשענת על בסיס דתי כה בעייתי, מטפחת את המשיחיות שבו ומכניסה אותו עמוק לתוך התפישה הלאומית שלה – ברור היה, שסתירה פנימית כה חזקה תקרוס בזמן כלשהו. איך ניתן להתקיים, כשה' מוטו שלך הוא, כפי שניסח בגאונות אמנון רוקורצקי: "אין אלוהים אבל הוא הבטיח לנו את הארץ הזאת". הבחירה המטופשת הזאת יצרה דיסוננס קוגניטיבי בלתי ניתן להתרה. היהדות החילונית היא אוקסימורון, וכך גם הדרך שבה התפתחה הציונות החילונית.

בן-גוריון וחבריו ראו את עצמם כמשיחים שגאלו את העם מייסוריו, הפכו את התנ"ך לפטיש ציוני מרכזי והיו אובססיביים בסגידה לארץ

ולאן כל זה הוביל אותנו? מצד אחד, עליית הלאומיות הדתית, שמציעה מתווה מנצח: הבה נסיר מהציונות את החילוניות, ובכך נפתור את הסתירה הפנימית ונישאר רק עם המיתוס הדתי כבסיס ללאומיות. איתמר בן-גביר הוא הפיתוח העכשווי של הגישה הזאת. התחזקות איגנה מקרית, מאחר שהוא פותר כמה מהבעיות שמ' נעו מהציונות הדתית לצמות: הוא גם מורח, גם חרד'לי, והדת שלו תמיד כרוכה בלאומנות. כך, מחד גיסא, הוא יכול לפנות למסורתיים לאומנים, שמפלגת "נעם" ואפילו בצלאל סמוטריץ' נראים להם קיצונים מדי בדתם. אלה יכולים לחיות עם הדת של בן-גביר מאחר שגם הם כורכים את הדת היהודית בלאומנות שלהם.

מאידך גיסא, בן-גביר פונה גם לחרדים שמ' עוניינים לצאת מהגטו ולהשתלב בישראליות. מבחינתם, יציאה זו נובעת מרצון להשתתף בלאומיות, ולא מתוך רצון להיות ליברלים (כמו שמפנטזים החילונים). בן-גביר מגשים את רצונם להשתלבות לאומית – כלומר, לאומנית, גוענית ומיווגנת ברוח ישראל סבא – והוא די דתי כדי

לאפשר להם להתחבר אליו בקלות. ומה ניצב מול כל זה? חילונים מפוחדים, שב' מקום להתעורר מהמלכוד שאליו הכניסו אותנו אבותינו, מעדיפים לשקוע בו עמוק יותר ויותר. במקום להבין שההוות היהודית היא הבעיה של החילונים, הם מתחפרים בה ומנסים למצוא תי' רוצים לקונפליקט שהיא יוצרת. לזכותם ייאמר, שמערכת החינוך שהם מתחככים בה נתונה לה' תקפה מצד גדודי הווה היהודית – מהעמותות הדתיות והגרעינים התורניים ועד החילונים והיהודים הפולרליסטים מההתחדשות היהודית. כל אלה דואגים לכך, שילדינו ונכדינו ייכנסו עמוק יותר לדיסוננס, וכך תוחלש עוד יותר יכו' לתם להתמודד בבן-גביריות המתעצמת.

חובבי היהדות מנסים לנופף במודל של היהדות האמריקאית הליברלית כהוכחה לכך שתיתכן יהדות כזאת. ההשוואה מגוחכת: יהדות ליברלית היתה יכולה להתפתח בארצות הברית בין היתר מפני שהיא איגנה דת המדינה שם, וגם מפני שהיהודים האמריקאים יכלו למכור לבני קהילתם ולשאר האמריקאים יהדות סינתטית, מצונורת ומומצאת, שנעלמו ממנה כל היסודות הבעייתיים. נסו למכור יהדות כזאת לחרדים ולדתיים בישראל. יצחקו עליכם, ובצדק.

אני מציע במקום זה שינוי תפיסתי דרמטי. ראשית יש להבין, שBG הראשון הוא אביו מו' לידו ויצרו של BG השני. קו אחד עובר מבן-גו' ריון לבן-גביר – שני הביג'ו שלנו. שנית חשוב לדעת, שרק ניתוק של הישראליות מהבסיס הדתי היהודי-המשיחי יאפשר כאן קיום חילוני וליברלי. שלישית צריך להבין, בצער, שאין לנו היום שותפים בחברה הישראלית למהלך הזה – שאולי היה לו סיכוי לפני מאה שנה, אבל לא היום. לכן העתיד של החילוניות הליברלית בישראל מבוסס על הצלה עצמית.

ממילא החיים שלנו כאן מבוססים על כך שהצלחנו ליצור אוטונומיות של שפיות, בעיקר בתל אביב וסביבתה, אך לא רק שם. אנחנו לו' עגים לחרדים על הגטאות שלהם, אבל מהרבה בחינות החילונים כאן מתנהלים באותו אופן. די להתנתק מהחדשות הפוליטיות ולהתעלם מכל מיני "ווטות" (חתונה, קבורה, שבת, כשרות וכו'), ואפשר לדמיין שמדובר במדינה מתוקנת, ליבר' לית וחילונית. ואולם הגבולות של האוטונומיה הזאת שיצרנו לעצמנו רעועים, וככל שכוחם של שכנינו יגבר – פוליטית ודמוגרפית – כך יגדל תיאבונם להתערב בחיינו.

אנחנו צריכים תחילה לחזק את האוטונומיה שלנו, ואז – וזה אולי חשוב יותר – ליצור בה את המדינה ההרצליינית המקורית: מדינה חי' לונית ליברלית ישראלית, נטולת חומרי הנפץ היהודיים שאבותינו לא השכילו לנטרל. קצרה היריעה מלהתעסק במאמר זה בסכסוך הישראלי- הפלסטיני – אך ארמוז, שבעיני, מהלך כזה עשוי לקדם גם את פתרונו.

הכותב הוא יו"ר "הפורום החילוני"